

IME MURSA

Na mjestu današnjeg Osijeka u Slavoniji nalazio se u starom vijeku, kako je opće poznato, rimski grad *Mursa*. Ovo je ime u tom obliku sačuvano na raznim natpisima, tim najboljim čuvarima pisma (puno ime: CIL III 3560 Aquincum, 10305 Intercisa, 14507 Viminacium, 15141 i 15145 iz same Murse, VII 341 iz Old Carlisle, zatim više puta skraćeno), pak u It. Ant. 131,1. 232,6. 243,5. 265,5. 10. 267,3; kao *Mursa maior* na Tab. Peut., kod Rav. IV 19 i kod raznih kasnolatinskih historičara, koji su doduše dobrim dijelom međusobno ovisni. Grčki pisci imadu redovito Μούρσα, tako i Zosimos (II 43 i češće), a to je zadnje samostalno vrelo, koje spominje Mursu pod tim imenom, pak Athanas apol. c. Arr. 48 t. I 131, Steph. Byz. uz Μούρσιον, Sozom. hist. eccl. IV 7 uz Μούρσα III 12 i IV 15; Μούρσα ima Socr. hist. eccl. II 32, *Morsa* s vulgarnolat. *o* ima Cons. Const. k god. 351, ed. Mommsen, Chron. min. I 237; Μόρση Julian, encom. Const. I 36 A. 48 B. Prošireni oblik imadu osim već spomenutog kod Steph. Byz. još: *Mursia Aurel. Vict. ep. 41,25. 42,4. Μούρσια Ptol. II 15. VIII 7.* Nadalje stoji *civitas Murse(n)sis* na natpisu CIL V 8770 (Concordia), *oppidum Mursinense Corp. script. eccl. lat. 35, str. 89.* Etnikon *Mursenses* nalazimo na natpisima CIL III 3279. 3282. Mursa, V 2254 Altinum, Μούρσαῖος ima Parthenios iz Fokeje kod Steph. Byz. Pravilni i opće rabljeni oblik bio je dakle: *Mursa*.

Grad je ležao na Dravi: Zosimos II 49 i Zonaras XIII 8 B kažu: παραπρεῖ Δρᾶος, a to se isto razabire iz posvetnog natpisa CIL III 10263 iz Murse te iz kipa iskopana g. 1927. u Osijeku, na kojem božica Tyche postavlja desnu nogu na pećinu, ispod koje pliva bog rijeke Dravus. Spomenuta dva pisca i Julian or. I 36 A kažu, da se grad nalazi u širokoj ravnici. Prostrane močvare na zapadu spominje Cassius Dio 55,32 (Οδολκαῖα Ἐλη) i Vict. ep. 41,5. (*Hulca palus*), a i Zosimos II 18 ih poznaće, i ako im ne navodi imena: λίμνη βαθεῖα σταδίων πέντε τὸ εὖρος ἔχουσα. Njihovu važnost kao obranbeni zid ističe Ennod. panegyr. dict. Theodos. VII 206 Vog. M. G. A. A., koji ih dovodi u vezu s *Ulca fluvius* (= Vuka): *tutela Gepidarum, quae vice aggerum munit audaces et in iugorum morem latus provinciae quibusdam muris amplectitur.*

Neki potonje mjesto odnose na *Mursianus lacus*, koji spominje samo Jordanes Get. 35: *Sclaveni a civitate Novietunense et laco, qui appellatur, Mursiano usque ad*

Danastrum (= Dnjestro) et in boream *Viscla* (= Visla) tenus commemorantur; to je jezero očito istovetno sa *stagnus Morsianus*, o kojem govori malo prije (Get. 30): *Scythia si quidem Germaniae terrae confinis eo tenus, ubi Ister oritur amnis vel stagnus dilatatur Morsianus.* Roessler je bio mišljenja, da Jordanes ovdje cilja na baruštine istočno od Vinkovaca (rimski Cibalis), ali Šišić (Pov. Hrvata I 42,1 po njem. izdanju) po Kulakovskom misli radije na neku baru u delti Dunava. Po mišljenju Flussa, koji je u Pauly-Wissowa, Realencyklopädie 31,670 i d. pregledno obradio sve vijesti o Mursi, konačno rješenje donijet će ubikacija navedene *civitatis Novietunensis*: Noviodunum može naime biti onaj u donjoj Meziji, danas Isaccea u Dobrudži, a može biti onaj u provinciji Saviji, danas Drnovo kod Krškog u Sloveniji. Ovo je pitanje važno i obzirom na doba, kada su se Slaveni doselili u Slavoniju: ako se mjesto kod Jordanesa odnosi na baruštine oko Murse, Slaveni su bili već sredinom 6 vijeka u Slavoniji. Koncem istoga vijeka svakako su tu bili, kako svjedoče *Acta Sanctorum Oct. IV 143 ad a. 593, Miracula S. Damasii.*

Ime Mursa se ponavlja i inače. Na cesti Mursa—Poetovio nalazi se *Mursa minor* (10 mp. od Murse, a 9 mp. od Ioallio), spomenuta u Tab. Peut., kod Rav. IV 19, i kao *mutatio Mersella* Itin. Hieros. 562. Domaszewki odnosi i natpis iz Rittium-a (= Surduk, CIL III 10243): *m(unicipium) Murselensium* na ovo mjesto, Miller na Petrijevce. *Mursella* se zove jedno mjesto u gornjoj Panoniji na cesti Savaria—Arrabona, 20 mp. od ove udaljeno, na utoku Marczale u rijeku Rabu; tako je nazivlje Itin. Ant. 262,11, Μουρσέλλα ima Ptol. II 14, *Mursel(la)* stoji na natpisu CIL III 4267. Navod *Murgillo* u nekom zakonu cara Konstantina od 18 okt. 315 (Cod. Theod. XVI 8,1 = Cod. Iust. I 9,3), ako se odnosi na Mursellu, zapisao je po Seecku (up. Fluss l. c. 677) netko, koji je to krivo čuo.

Nadalje spada amo *Marsonia*, grad na mjestu današnjeg Slavonskog Broda. Spominje ga Ptol. 2,15 Μαρσονία, Not. dign. occ. 32,43 i Rav. 4,19 *Marsonia*; Tab. Peut. *Marsonie* (t. j. lokativ na -ae). Jedino se je ovo od spomenutih imena kod nas do dana današnjega sačuvalo, i to u imenu potoka *Mrsunja* kod Broda.

Sva ta imena odnose se na barovite krajeve. *Mursianus lacus*, ma gdje se nalazio, bio je zapravo veliko blato, pa se zato zove i *stagnus Morsianus*; jednako se i Skadarsko jezero zvalo u starom vijeku ne samo *lacus Labeatum*, nego i *Labeatis palus* (Liv. 44,31), a Crnogorci ga i danas obično zovu blatom, a njegov istočni ogrank Humskim blatom.

Za Muršu-Osijek vrela iz starog vijeka izričito ističu velike močvare u okolici, a to nam potvrđuju i okolna imena. Tako ime panonskog plemena *Amantini*, Ἀμαντῖνοι (Plin. 3,25, CIL III 3224, Ptol. 2,15), koji su stanovali *inter Savum et Dravum* (Sex. Rufus, Epit. 7), Jokl (kod Eberta, Reallex. der Vorgeschichte 1,91) uvjerljivo izvodi iz *apn-ant-ypo-, t. j. „Riječani“, stavljajući ga u vezu s lat. *amnis* „rijeka“, arb. *amē* „korito“, sanskr. *āpaḥ*, gen. *apām* „voda“ itd.; istodobno tu vidimo, da skupina *-pn-* u ilirskom jednako kao u arbanaskom prelazi u *-m-*, up. arb. *gjumē* „san“

iz indeovr. **sup-no-* kao i lat. *somnus*, gr. οὐνος. I kraj *Metu-barbis, insula in Sao, amnicarum maxima* (Plin. 3,148) nalazi se na donjoj Savi, a ime mu stoji u očitoj vezi s gr. μέδου „među“ i slav. *bara*, gr. βόρβορος „blato“; ove se riječi u ilirskim imenima nalaze i drugdje složene: Μέτουλον, grad japodskih Μέτουλοι (Appian, Illyr. 19), t. j. „srednjih“, Σού-βαρας po Prokopu kod Remesiane, pa *Barbanna*, današnja Bojana sa svojim močvarnim ušćem. Zato Jokl l. c. pravom tumači *Metu-barbis*: „među barama, srednja bara“. I već spomenuta *Hulca palus*, Οὐολκαῖα ἔλη, kojoj odgovara današnja barovita *Vuka*, spada po mom mišljenju indeovr. korijenu **welq-* „vlažan, mokar“, od kojeg potječe staroirski *folk* „valovlje“, lotiški *valks* „vlažan“, *valka* „potoći; nisko i vlažno mjesto“, starovisokonjem. *welh* „vlažan, uveo“. I rijeka *Vukica*, s kojom se valjda ima povezati ime *Mursa minor*, jednako je barovita. A za *Bosut* nedavno sam u „Nastavnom vjesniku“ 42,46 slj. dokazao, da mu se ime, u staro doba *Basuntius* (ispravljeno iz *Bacuntius*) *amnis* (Plin. 3,148) s postajom *ad Basante Tab. Peut.*, *Bassantis Rav.* 4,19, ima izvesti iz indeovr. korijena *bhog-* „potok“, iz kojeg je izvedena i njem. riječ *Bach*. A da je Brod izložen čestim poplavama, ne treba ni isticati, jednako da na njegovoј periferiji imade još sada neisušenih bara.

I *Mursella* nalazila se na utoku rijeke *Marczal* (što bi se kod nas pisalo: Marcal) u Rabu (zap. Ugarska); jedan rukav teče odatle kakvih 30 km uporedo s Rábom u udaljenosti od par kilometara od nje na sasvim ravnom zemljишtu, dok se i on ne izlije u Rabu. I ovaj je kraj dakle vlažan. Ime Marczal očito potječe od staroga imena.

Kad smo sve ovo ustanovili, neće biti zapreke, da imena *Mursa*, *Murs-ia*, *Murs-ella*, *Mars-ōnia* povežemo uz indeovr. korijen **merg-* „dissolvi, gnjiti“, koji se je već u indeovr. prajeziku svojim odnosom na mokro otcijepio od temeljnog značenja „smrviti“ (up. Walde-Pokorny, Vergleich. Wörterbuch der indogerm. Sprachen 2,282); amo spadaju srednjevisokonjem. *murc* „gnjio, uveo, močvaran“; arb. *marth* „ježim se“, *mardhē* „jeza“, nadalje od t. zv. *set*-baze *merāg*: starovisokonjem. *bruoh* „močvara“, nizozemski *broek* (čitaj *oe = u*) te možda gr. βρυχός ἔλος Hes. „močvara“; stslav. *mrznaťi*, hrv. *mráz*, *mráza*, ruski *мороз* (pazi na intonaciju!). Ime *Mursa* znači dakle močvaru, močvaran kraj. Istodobno dobivamo novu potvrdu za *satem-* karakter staroilirskog jezika, jer je palatalni *g* zamijenjen sa *s*.

Odnos vokala u *Mursa* : *Marsonia* osniva se na prijevoju. *Mars-* reproducira indeovr. *o*-stopen, jer je ilirski zajedno sa sjeveroevropskim jezicima indeovr. *o* pretvorio u *a*, tako da su se i u njemu ta dva vokala stopila. *Murs-* ne reproducira indeovr. sonantski *r* (dakle stepen nestanka, Schwundstufe, od *er*), kao u njem. *murc*, jer ga zastupa u ilirskom (i u arbanaskom) *ri*, up. Εἰστρίς, otok Liburna (Skylax 21), iz starijeg **e-sri-*, indeovr. **e-sr-* „otok“, upr. „optečen“, od korijena **ser-* „teći“ kao slav. *ostrovъ* iz **o-srou-o*, **o-sreu-o* od korijena istog značenja **sreu-*; *Trib-ūnium*, danas Trebinje, *Trib-ūlum* u Liburniji i tračko pleme Τριβ-αλλοί od **trib-*, u prijevoju

s imenom galskoga plemena *A-treb-ates*, sa gotskim *thaurnp*, staro- i srednjevisokonjem. *dorf* „selo“, lit. *trobà* „zgrada“ (up. Jokl kod Eberta, Reallexikon der Vor geschichte 1,90 slj.). U *Murs-* imamo t. zv. stepen redukcije od **merg̊*, t. j. indoevropski reducirani vokal +r: rezultat *ur* mora da je nastao već u doba praezične zajednice, jer nalazimo isti stepen i u drugim jezicima, n. pr. gr. μορμόρω, lat. *murmuro*, stslav. *mrəmrati* uz sanskr. *marmaras* „žuboreći“; gr. μύρμηξ, βύρμαξ „mrav“ uz βύρμαξ, δρυκιας: μύρμηξ Hes. i lat. *formica* te stslav. *mravijъ*; arb. *burmē* „zreo“ uz lat. *ferveo* itd. Ovaj se vokal redukcije u nalazi i uz *I*, n. pr. gr. φύλλον: lat. *folium* „list“, lat. *pullus* „izmrčen, crn“: *palleo* „problijediti“ itd., a ovim je primjerima Jokl (l. c. 6,37. 13,289) dodao iz ilirskog Μαλ-οίτας: Μολ-άων, dva potoka, koji se sjedinjuju kod mjesta Μεθύδριον (t. j. međurječe) u Arkadiji, Μόλατ: Μόλ(λ)οτα u Tesaliji u istom kraju, Σκαρδα-μόλα, grad u Lakoniji na strmoj pećini, sve od korijena **melāx-* „izaći, pojavit se“ (Walde-Pokorny l. c. 2,295 slj.), od kojega su izvedene i ove riječi: stslav. *molēti*, hrv. *iz-*, *pomoliti* (*se*) „pojaviti se“, irski *mell* „brežuljak“ iz **mel-no*, a iz **mol-no*: arb. *mal* „brdo“, rum. *mal* „brijeg (rijeke), obala“ s brojnim primjerima iz toponomastike. I inače se javlja ovaj vokal, tako u srodnom tračkom jeziku imena rijeke Τπανις, Τπιος kao u lit. *ùpe*, lot. *upe* „rijeka“ uz staropruski *ape*.

Već sam drugim prilikama (u „Nastavnom vjesniku“ 38,33 slj.; 40,20) zabilježio, da čakavski *ar*, kako zastupa sonantski *r*, tako se pojavljuje i za tuđe *ar* u refleksima stranih imena. Vrijedno je zabilježiti, da se i u obliku *Mrsunja* za staru *Marsonia* opetuje ista pojava, i ako se ovdje ne radi o čakavskom kraju.

Berlinski slavist Vasmer (Osteuropäische Ortsnamen: Acta et commentationes Universitatis Dorpat. 1921, B13, str. 10 slj.) doveo je ime Mursa u vezu s epirotskom (novogrčkom) riječi μοῦρσα „jama“, koja je prvi put zabilježena u 15 vijeku. Zbilja su Epiroćani, koji su i sami bili jako pomiješani s Ilirima, mogli pozajmiti ovu riječ iz ilirskog jezika, pa nam i njezino značenje na osnovu našeg tumačenja biva jasno: iz prvobitnog značenja „močvara“ preko „nisko, vlažno mjesto“ i „jama puna vode“ (up. izraz „prati u jami“) razvija se napokon značenje „jama uopće“. Ovakav semaziološki razvoj nije osamljen, jer imamo značajnu paralelu kod korijena *gheu-* „lijevati“ (iz kojega nastadoše gr. χέω, got. *giutan*, starovisokonjem. *giozan*, novovis. njem. *gießen*) u izvedenicama gr. χεῖα, χεῖή „špilja“ iz **gheuesia*, lat. *fovea* „jama“, novoislandski *gjóta* „špilja, uska ulica“. Moramo dakako odmah ustanoviti, da epirotska riječ ima ovo kasnije, izvedeno značenje, dok ga ime Mursa nije moglo imati, jer niti se Osijek nalazi u kakvoj udubini ili jami, niti je vjerojatno, da bi se tko naselio uz veliku rijeku, kao što je Drava, na takovu položaju izloženu poplavama. Ime Mursa imalo je očito prvobitno značenje „močvarno mjesto“.

Vasmer nadalje smatra, da su Hrvati ime Mursa preveli svojom riječi *òsjek* „obronak na vodi, brije, locus declivis“. Ali etimologija imena *Ösiek* nije sasvim stalna. Tu je odlučan kvalitet vokala *e*. Nažalost najstarija potvrda potječe iz god.

1196: *Eszek, in foro Ezek* (Kukuljević, Codex dipl. Croatiae II), dakle iz vremena, kad su stari nazalni vokali već od barem dva vijeka bili zamijenjeni običnim oralnim.

Maretić u prvom izdanju svoje poznate „Gramatike hrvatskog ili srpskog jezika“, Zagreb 1899, § 106a izvodio je ime iz riječi *osjeka*, *osijecati*, *osjeći* (o vodi) i tumačio *Osijek* kao mjesto, gdje voda osijeca; on je smatrao, da staroslav. *ę* ovdje nije zastupan pravilnim *e*, nego kao u *djetao*, *jastrijeb*. U prilog ovome shvaćanju, t. j. da se pomutio pravi jezični osjećaj, može se navesti, da je to moguće u kraju, gdje se kao u osječkom, nije sačuvalo prvobitno stanovništvo. Takve je pomutnje i inače bilo, pa kod Maretića § 106c navedeni su oblici iz južnih krajeva, gdje su zamijenjeni razni *e*-glasovi: tako se prema *vidio* / *videla* napravio *andio* / *andela*, kao da je u potonjem *ě*. Kod riječi *jastrijeb* bio je osamlijeni sufiks (-*ęb-* uz prijevojni oblik *-qb-*, koji je u stslav. *golpbz*, lat. *columba*) očito uzrokom zamjeni *e*-glasa.

Moguće je međutim i drugo tumačenje. Trautmann (Baltisch-slavisches Wörterbuch, str. 256), i po njemu Walde i Pokorný (l. c. 2,473), pretpostavljaju, da je uz korijen *senk-* mogao opstojati kao i u drugim slučajevima i oblik bez nazala, a onda s otegnutim vokalom: **sekā* (stslav. *sěka*), pa da se iz njega mogu bez muke izvesti hrv. *osjeka*, *osjeći*, ikavski *sška* „pličina“. Međutim oblik *osjeći* (o vodi) potvrđen je samo u Vukovu rječniku, a oblik *osjeka* očito je pogrešan, jer je značajno, da se u Stonu i u južnoj Dalmaciji uopće, gdje se govori *ije* za stslav. *ě*, kaže *osēk*, *osēka*, *oséknuti* (Akad. Rj. 9,190.201). Napokon je *sška* tudica i potječe od tal. *secca* „pličina“ s pravilnim prijelazom *e* u *i*, jer je čakavština na sjevernim otocima Jadrana zadržala *e* samo pred dentalima (*d*, *t*, *s*, *z*, *n*, *r*, *l*) + zadnjojezični vokal, a inače ga pretvorila u *i*. I inače nema u nijednom slavenskom jeziku oblika od korijena *senk* bez nazala, pa je zato malo vjerojatna i njegova veza s imenom Osijek.

Ovim učenjacima, a i Vasmeru očito nije bila poznata rasprava V. Celestina: Ime Osijek, izišla najprije u „Nastavnom vjesniku“ 11, 1902, str. 9—22, preštampana u posebnom izdanju Arheološkog kluba „Mursa“ u Osijeku 1933, 20 str.; u njemačkom prijevodu: Das Wort Osijek (Esseg), Osijek 1902. On upozorava, da se oblik *Osik*, običan u samom Donjem gradu i u Podravini, ne bi mogao pojavit, kad bi to ime značilo strmu obalu ili po Broz-Ivekoviću (Rj. 1,919) „gdje u vodi zemlja osijeca, strma postaje, locus declivis“ (osjekla voda itd.), jer da je stslav. *ę* u glagolu *sęknąti* „teći“ (*isęknąti* „oteći“, *voda isęče* „effluxit“) mogao u hrvatskom dati samo *e*, *je*, ali ne *i*. Isto to međutim vrijedi i za izgovor *Osjek (ije)*, jer je stslav. *ę* mogao dati u hrvatskom samo *e*, ako se naime prepostavi pravilan razvoj. Doduše, u tamošnjem kraju, kako rekosmo, nije isključena jezična pomutnja. Ali razlozi, što smo ih malo prije naveli, nisu u prilog vezi s korijenom *senk*.

Preostaje dakle veza s indoevropskim korijenom *sek-*: lat. *seco*, stslav. *sěkq*, sеšti „sjeći“, kako veli Celestin, a njemu sada povlađuje i Maretić (Ak. Rj. 9,193), jer se ime pojavljuje u oblicima *Osek*, *Osik*, *Osijek*, pa znači mjesto, gdje je nešto osjećeno, posjećeno, gdje se dogodila neka radnja cijepanja, pa kako oko Osijeka

nema šuma — u Srbiji kod Užica ima šuma Osijek — nego samo močvara, zaključuje, da je ovo ime, koje prema tome i ovdje kao inače mora da znači „obor, ovčara“, lat. „ovile“, vjerojatno preneseno, a nije prvobitno nadjenuto.

Na isti korijen vjerojatno pomišlja M. Fluss (l. c. 671), ali daje imenu drugo značenje nego Celestin. Fluss se naime čudi, da terasa, koja tu olakšava prijelaz preko Drave te Mursu čini utvrđenim mostobranom, nije nigdje spomenuta kod starih pisaca, premda pravi osnovu za današnje hrvatsko ime grada Osijeka. Fluss očito misli na značenje „hrid (koja je kao otsječena od drugih)“, a koje je s citatima iz Zlatarića i Radnića zabilježeno u Akad. Rječniku 9,193 kod ove riječi pod brojem 6. Ne znam odakle Flussu podatak, da se Osijek nalazi na pećinskoj terasi (Felsterrasse). U istinu se Osijek nalazi na blagoj uzvisini ili terasi lesa diluvijalnog postanja usred močvarne aluvijalne ravnice, zato bi to ime moglo, kako Vasmer nagodi, imati značenje „obronak na vodi, brije, locus declivis“, izvodeći ga iz korijena *sēk*.

Drukčije stoji s vezom između starog i novog imena. Držimo li se Celestinova tumačenja, onda nema veze između starog i novog naziva grada; ovakove bi veze moglo biti samo, kad bi ime *Osijek* bilo zamjenilo prvobitni naziv **Osek* iz korijena *senk* u značenju „mjesto, gdje voda otječe“ (ali ne u značenju „jama“) ova je potonja pretpostavka moguća, ali se ne da dokazati.

ZUSAMMENFASSUNG. Das antike *Mursa* liegt in sumpfiger Gegend, ein Umstand, der von antiken Schriftstellern oft hervorgehoben wird und den ihre Toponomastik erkennen lässt: *Hiulca palus* oder Οδολκαῖα ἔλη, eine Bezeichnung, die im Namen des sumpfigen Flusses *Vuka* fortlebt, von der Wurzel *welq-* „feucht, naß“; *Amantini* aus **apn-ant-in-* „Stromleute“; die Flußinsel *Metu-barbis* „zwischen Sümpfen“; *Bas-unt-ius* (aus *Bac-* korrigiert), heute *Bosut*, mit deutsch *Bach* verwandt. Vielleicht gehört in dieselbe Gegend der *stagnus Morsianus*, bestimmt aber *Mursa minor*. Auf sumpfigem Boden lag auch *Marsonia*, woran der Bach *Mrsunja* bei Slavonisch-Brod erinnert, desgleichen *Mursella* im sumpfigen Mündungsgebiet des *Marczal*-Flusses in Ungarn, der jenen Namen noch bewahrt. Darum gehören die Namen zur idg. Wurzel *merg-* „morschen“ mit der schon ursprachlichen Beziehung aufs Nasse (vgl. mhd. *murc* „morastig“, ahd. *bruoh* „Moorboden, Sumpf“): *Marsonia* weist die *o*-Stufe, *Mursa* und *Mursella* die Reduktionsstufe, alle drei den Übergang des Palatals in einen Spiranten auf, sie sind also ein neuer Beweis für die Zugehörigkeit des Illyrischen zu den Satem-Sprachen. *Mursa* bedeutet somit „sumpfiger Ort“; dem gegenüber zeigt das epirotische (neugriech.) Wort μοῦροα, offenbar ein Lehnwort aus dem Illyrischen, die abgeleitete, semasiologisch aber ganz verständliche Bedeutung „Grube“. Eine Beziehung zum heutigen Namen *Osijek* (= Esseg) bestünde nur dann, wenn sich dieser von der Wurzel *senk* „abnehmen (vom Wasser), abrinnen“ ableiten ließe, doch sprechen die Formen mit *-ije-* und (mundartlich) *-i-* dagegen.